

İŞ, GÜÇ ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ VE İNSAN KAYNAKLARI DERGİSİ

CILT:17 - SAYI:1 - YIL:2015

ISSN:2148-9874

İÇİNDEKİLER

	MAKALE ADI	SAYFA
1	YAŞLANMA, GENÇLİK VE GÖÇ EKSENİNDE KÜRESEL DEMOGRAFİK DÖNÜŞÜM VE REFAH DEVLETİ DOÇ. DR. BÜNYAMIN BACAK-DR. ÖZGÜR TOPKAYA-ARAŞ. GÖR. GONCA GEZER	2-28
2	REKABET EDEN DEĞERLER MODELİYLE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ İNCELEMESİ: KAMU KURUMUNDA GÖRGÜL BİR ARAŞTIRMA YARD.DOÇ.DR.AYTÜL AYŞE ÖZDEMİR	29-53
3	MİKROKREDİLERİN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ:TÜRKİYE VE DÜNYADAKİ ÇALIŞMALARIN KATKISI ÜZERİNE BİR LİTERATÜR ARAŞTIRMASI DOÇ.DR.İSMAİL ŞİRİNER	54-77
4	ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KARIYER UYUMLULUĞU VE KARIYER İYİMSERLİĞİNİN İNCİNSİYET ROLÜ DEĞİŞKENİNE GÖRE İNCELENMESİ DOÇ.DR.DİĞDEM M. SİYEZ- REZİWANGULI YUSUPU	78-88
5	SAĞLIK ÇALIŞANLARININ İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLARININ DEĞERLENDİRMESİ: SAKARYA ÖRNEĞİ ÖĞR.GÖR.OYA BAYILMIŞ-DOÇ.DR.YUNUS TAŞ	89-117
6	BEYAZ YAKALILAR YÖNETİLMİYİ NEDEN KABUL EDERLER? İŞYERLERİNDE TAHAKKÜME GÖSTERİLEN RIZANIN SOSYOLOJİK BİR ANALİZİ DR.BAHADIR NUROL	118-140
7	BİREY-ÖRGÜT UYUMUNUN İŞ DOYUMU VE ÖRGÜTE BAĞLILIK ÜZERİNE ETKİSİ YARD.DOÇ.DR.MEHMET ULUTAŞ-YARD.DOÇ.DR.ADNAN KALKAN-YARD.DOÇ.DR.ÖZLEM ÇETİNKAYA BOZKURT	141-160
8	İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ YARD.DOÇ.DR.HANDE ŞAHİN	161-184

İş,Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, yılda dört kez yayımlanan hakemli, bilimsel elektronik dergidir. Çalışma hayatına ilişkin makalelere yer verilen derginin temel amacı, belirlenen alanda akademik gelişime ve paylaşıma katkıda bulunmaktadır. İş, Güç, Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi, 'Türkçe' ve 'İngilizce' olarak iki dilde makale yayımlanmaktadır.

Is,Guc The Journal of Industrial Relations and Human Resources is peer-reviewed, quarterly and electronic open sources journal. Is, Guc covers all aspects of working life and aims sharing new developments in industrial relations and human resources also adding values on related disciplines. Is,Guc The Journal of Industrial Relations and Human Resources is published Turkish or English language.

Editörler Kurulu / Editorial Board

Aşkın Keser (Uludağ University)

K.Ahmet Sevimli (Uludağ University)

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Editör / Editor in Chief

Şenol Baştürk (Uludağ University)

Yayın Kurulu / Editorial Board

Yrd.Doç.Dr.Zerrin Fırat (Uludağ University)

Prof.Dr.Aşkın Keser (Uludağ University)

Prof.Dr.Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)

Yrd.Doç.Dr.Ahmet Sevimli (Uludağ University)

Doç.Dr.Abdulkadir Şenkal (Kocaeli University)

Doç.Dr.Gözde Yılmaz (Marmara University)

Yrd.Doç.Dr.Dr.Memet Zencirkıran (Uludağ University)

Uluslararası Danışma Kurulu / International Advisory Board

Prof.Dr.Ronald Burke (York University-Kanada)

Assoc.Prof.Dr.Glenn Dawes (James Cook University-Avustralya)

Prof.Dr.Jan Dul (Erasmus University-Hollanda)

Prof.Dr.Alev Efendioğlu (University of San Francisco-ABD)

Prof.Dr.Adrian Furnham (University College London-İngiltere)

Prof.Dr.Alan Geare (University of Otago- Yeni Zelanda)

Prof.Dr. Ricky Griffin (TAMU-Texas A&M University-ABD)

Assoc. Prof. Dr. Diana Lipinskiene (Kaunos University-Litvanya)

Prof.Dr.George Manning (Northern Kentucky University-ABD)

Prof. Dr. William (L.) Murray (University of San Francisco-ABD)

Prof.Dr.Mustafa Özbilgin (Bruner University-UK)

Assoc. Prof. Owen Stanley (James Cook University-Avustralya)

Prof.Dr.Işık Urla Zeytinoğlu (McMaster University-Kanada)

Ulusal Danışma Kurulu / National Advisory Board

Prof.Dr.Yusuf Alper (Uludağ University)

Prof.Dr.Veyssel Bozkurt (İstanbul University)

Prof.Dr.Toker Dereli (Işık University)

Prof.Dr.Nihat Erdoğan (İstanbul Şehir University)

Prof.Dr.Ahmet Makal (Ankara University)

Prof.Dr.Ahmet Selamoğlu (Kocaeli University)

Prof.Dr.Nadir Suğur (Anadolu University)

Prof.Dr.Nursel Telman (Maltepe University)

Prof.Dr.Cavide Uyargil (İstanbul University)

Prof.Dr.Engin Yıldırım (Anayasa Mahkemesi)

Doç.Dr.Arzu Wasti (Sabancı University)

Tarandığı İndeksler/ Indexes

*Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.
Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.*

*All the opinions written in articles are under responsibilities of the outhors.
The published contents in the articles cannot be used without being cited*

“İşGüc” Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi - © 2000- 2014

“Is,Guc” The Journal of Industrial Relations and Human Resources - © 2000- 2014

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ

Yard.Doç.Dr.Hande ŞAHİN

Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü

ÖZET

Tüm dünyada işçi hareketi bir dönüşüm sürecine girmiştir. Hazırlanmış olan çalışma bu dönüşümü, tarihsel bir bakış ile sorgulamayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak işçi hareketinin kökenleri sorgulanmıştır. Daha sonra hareketin gelişim süreci önemli milatlar yardımıyla tartışılmıştır. İlk hareketler sanayileşme ve makineleşme karşısında bir var olma çabası olarak kabul edilebilir. İşçi hareketine dair önemli bir kırılma ise 1970 sonrasında yaşanmıştır. Özellikle 1970 sonrasında kapitalizm krize girmiş ve kendini revize etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçte bu gelişmelere bağlı olarak işçi hareketi daha parçalı ve dağınık bir hal almıştır. Bu sürecin temel dinamikleri çalışma içinde detaylı olarak tartışılmıştır. İşçi hareketinin geçirmiş olduğu dönüşüm ve günümüzdeki biçimleri farklı ülke deneyimleri üzerinden sorgulanmıştır. Günümüz işçi hareketinin ilk dönem işçi hareketlerinden büyük ölçüde ayrıldığı gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınıf, İşçi Hareketi, Sendikal Hareket.

**İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN
DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ
HANDE ŞAHİN**

ABSTRACT

Labor movements have experienced a transformation in the world. This study aims to analyze the background of this transformation. First of all, the origins of the labor movement have been questioned for this purpose with a historical overview. Then, the development process of movement is discussed with the help of important milestones. The first examples of movements, the roots of which go back to the industrial revolution have a collective structure. These first movements can be accepted as a struggle for existence in the face of industrialization and mechanization. There has been a significant break on the movements after 1970. But especially after the 1970s, capitalism has experienced crisis, and then the system has been constrained to revise itself. In this process, the labor movement has become more fragmented and scattered due to these developments. The basic dynamics of this process have been discussed in detail. The transformations of labor movement and current forms have been questioned through the experiences of different countries. It has been observed that current experiences of movements are largely separated from the first period of movements.

Key words: Class, Labor Movements, Union Movement

DOI: 10.4026/1303-2860.2015.0274.x

GİRİŞ

İşçi sınıfı hareketinin tarihsel bir analizinin yapılabilmesi işçi sınıfı oluşumun ve bu oluşumun gerçekleştiği nesnel koşullarının anlaşılmasına bağlıdır. Bu iki olgu, madalyonun iki yüzü gibidir. Sınıf oluşum sürecinde yaşananlar, sınıf hareketinin gerçekleşeceği zemini belirler, sınıf hareketi altında deneyimlenen her şey ise işçi sınıfı oluşumuna katkı sağlar. Bu durum bitmeyecek bir öykü gibidir. Üretim biçimleri ve ona bağlı olarak gelişen ilişkiler dönemsel olarak farklılıklar da gösterse, işçi sınıfı oluşumu tamamlanmamıştır. İşçi hareketi altında yaşadığı deneyimlere bağlı olarak her yeni gün yeniden ve yeniden üretilmektedir. Aksini düşünmek sınıfların sonu tezine kadar götürebilecek bir yanılgıya neden olabilir.

Hazırlanmış olan bu çalışma işçi sınıfı hareketine tarihsel bir sorgulama yapmayı amaçlamaktadır. Bu amaç etrafında öncelikli olarak işçi sınıfı oluşumun hangi yapısal koşullar etrafında şekillendiği ve şekillenmekte olduğu sorgulanmıştır. Böylesi bir bakış, sınıf hareketlerine ekonomik, sosyal ve siyasal bir bağlam kazandıracaktır. Çalışmanın bu noktadaki temel varsayımı, her tür işçi hareketinin gerçekleştiği dönemin sosyo ekonomik gelişmeleri etrafında şekillendiğidir. Çünkü her türlü mücadeleyi biricik kılan, içinde yeşerdiği ortamdır (Scott,1990:14). Bu yüzden de işçi hareketi dâhil de olmak üzere insanoğlunun verdiği her tür mücadele biçiminin anlaşılması, cereyan ettiği iktidar ilişkilerinin anlaşılmasına bağlıdır. Diğer bir ifade ile iktidar ilişkileri, mücadelenin gelişeceği nesnel koşulları belirler. Bu yüzden insanoğlunun geçmişten günümüze iktidara karşı vermiş olduğu mücadelenin köklerini sorgulamak faydalı olacaktır. Böylesi bir sorgulama, emek ve sermaye arasındaki çatışmanın ve aynı zamanda işçi hareketinin nerde başlayıp nereye doğru evirildiğinin yol haritasını da sunacaktır. Ancak işçi hareketi tarihi oldukça uzundur ve analiz edilmesi bir makalenin boyutlarını aşmaktadır. Bu yüzden belli dönemlendirmeler yapılarak, bu dönemlerin yapısal koşulları irdelenmiş ve mihenk taşı kabul edilebilecek örneklere değinilebilmiştir. Bu durum çalışmanın en büyük sınırlılığını oluşturmaktadır.

1.İşçi hareketinin Kökenleri ve Günümüze Kadar Gelişim Süreci

1.1 Sanayi Devrimi ve İşçi Hareketinin İlk Örnekleri

İnsanların emek temelli ilk mücadele biçimleri, kolektif olmaktan uzak daha bireysel ve dağınıktır. Tilly (2008:32) bu mücadeleleri, yerel bilgilere dayanan, çoğunlukla kişiler arası doğrudan ilişkiler üzerinden yapılan çatışmalar olarak değerlendirmektedir. Bu mücadelelerin daha mikro ve örgütsüz oluşu, üretim ilişkileri temelinde açıklanabilir.

Scott (1990:11)'e göre sanayi öncesi toplumlarda üretim, çoğunlukla hayvancılık ve tarıma dayanmaktadır. Çıkarlar, daha bireysel, çatışmalar ise daha anlaktır (Scott, 1990: 11). Scott'ın bireysel çıkarlar üzerinden açıkladığı durumu, Şengül üretimin mekânsal örgütlenmesine dayandırır. Feodal üretim ilişkileri içinde köylüler üretim sürecinde mekânsal olarak birbirlerinden ayrı düşmekteydiler. Bu durum örgütlenmeleri önünde büyük bir engel teşkil etmekteydi (Şengül, 2001:10-12). Ancak

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

feodal dönemde örgütlenme veya kolektif hareket etme adına yaşanan bu sınırlılığı sadece mekân odaklı açıklamak yanlış olacaktır. Giriş bölümünde de tartışıldığı üzere üretim biçimleri ve ilişkileri, gerçekleştiği sosyal, siyasal ve kültürel yapıdan bağımsız düşünülemez. Bu açıdan Ortaçağ ve feodalitenin öznel koşulları göz önünde bulundurulduğunda, köle ile vatandaş arasında bir yerlerde konumlanmış, doğrudan kendine ait olmayan bir toprak içinde varılmaya çalışan köylüler için böylesine kolektif bir mücadeleye girebilmek oldukça zor görünmektedir.

Marx bu durumu kent ve kırsal ayrımı üzerinden tartışmaya çalışır. Ona göre Ortaçağ'a kadar tarih kırsal olanın tarihi üzerinden ilerlemiştir. Antik çağda da dâhil olmak üzere kent, üretim ilişkilerinin merkezinde değildir. Şehir devletlerinin kırsal olan bağı, daha çok siyasaldır. Bu durum işçi hareketine de yansır. Kent kendi kendini, üretim ilişkileri üzerinden tanımlayamadığından, işçi hareketinin merkezinde yer alamamıştır (Şengül, 2001: 9-10). Bu durum, Thompson'ın sınıf oluşumunu açıklamak için kullandığı bir benzetmeyi akıllara getirmektedir. Aşıklar olamadan aşk olmaz (Thompson, 2006: 20). Emegini belli bir ücret karşılığında, işverene satan geleneksel bir işçi sınıfının olmadığı bir dönemde, sınıfsal bir hareketten diğer bir şekilde ifade edilecek olunursa bir sınıf oluşumundan bahsedebilmek imkânsızdır.

Ortaçağa gelindiğinde ise özgün bir üretim tarzının doğması bakımından kırılma yaşanmıştır. Ortaçağ'da ticaret sermayesinin gelişimi, bir taraftan farklı coğrafyalar arasında ticaret merkezli ilişkilerin kurulmasını sağlarken, diğer taraftan da işbölümünün derinleşmesine ve farklı endüstri dallarının doğmasına sebep olmuştur. Kentler, feodal üretim ilişkilerinin sonunu getirmiştir. Kapitalist sınıf tarafından feodal düzenin hâkimi olan aristokrat sınıfı yenilmiş, kapitalizm artık tüm dünyada egemen üretim tarzı haline gelmiştir (Şengül, 2001: 9-10). Şengül'ün genel hatlarını çizdiği bu tablo, iki sınıfın birbiriyle ya da kentin kırsal yenmesi gibi doğrudan bir çatışma olarak algılanmamalıdır. Sürecin arka planını, üretim ilişkilerindeki ve bu ilişkilerin temel aktörlerindeki değişim şekillendirmektedir. Ortaçağ boyunca orta ve küçük ölçekli ticaret yapan kesim zamanla belli bir birikim elde etmiştir. Elde edilen bu birikimin beraberinde siyasal gücü getirmiş. Süreç, geleneksel anlamda bir burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla sonlanmıştır. Kuşkusuz ki yaşanan bu değişimin bir diğer tamamlayıcısı sanayi devrimi olmuştur. Sanayi devrimi, işçi sınıfı oluşumunun en önemli dinamiğidir.

Sanayi devrimi, dünya tarihinde hem üretim biçimi hem de üretim ilişkileri bakımından bir kırılma noktasıdır. Sanayi devrimi ve makineleşme insanlara tüketebileceğinden fazlasını üretme imkânı sağlayarak, hem artı değer keşfine yol açmış hem de geçimlik ekonomilerin sonu olmuştur. Artı değer ve kâr elde etme fikri, insanlık tarihinde geri dönüşü olmayan yeni bir çığır açmıştır. Günümüz neo liberal politikaları, endüstri ilişkileri ve çalışma koşullarının arkasında bile bu iki temel olgu yatmaktadır. Artı değer ve onun kâr olgusu ile iç içe geçmişliği, bir taraftan insanlara yeni yatırımlar yapma imkânı sunarken diğer taraftan da bu yatırımlarda istihdam etmek durumunda kaldıkları yeni bir sınıfa ihtiyaç duymalarına sebep olmuştur. Bu anlamda sınıf hareketlerinin vücuda geleceği işçi sınıfının oluşum sürecinin ilk tohumları atılmaya başlanmıştır.

Geleneksel anlamda işçi sınıfının oluşum süreci kısa sürede tamamlanmış bir serüven olarak algılanmamalıdır. Öyle ki sanayi devrimi ile başlayan süreç, siyasal, ekonomik ve sosyal değişimlere paralel olarak devam etmektedir. Bu anlamda asla tamamlanmıştır. Her dönem, o dönemim temel dinamikleri etrafında şekillenmektedir. İşçi sınıfının oluşum süreci, ortaçağın ev veya aile içinde yapılan üretimin yerini çırak, kalfa, usta ilişkisine dayalı lonca sistemi içinde yapılan üretime bırakmasıyla başlar. Süreç 16-18 yüzyıllar arasında eve iş verme usulü üretimle devam eder. 18. yy ikinci yarısından sonra makineli üretime geçiş, bu makinelerin eve sığmayacak kadar büyük olması, ev dışında büyük iş yerlerinde çalışma sonucunu doğurmuştur (Erdem ve Şahin,2008: 44). Üretim biçimleri bu yönde değişime uğrarken, sosyal yapı ile ilgili bir takım dönüşümler de yaşanmıştır. Başlarda kentlerin çevresinde oturan ve işçi sınıfının çekirdeğini oluşturacak kitleler zamanla Londra, Manchester gibi sanayi kentlerine göç etmeye başlamışlardır.

İşçilerin kentlere göç etme durumlarının ve dolaylı olarak da geleneksel işçi sınıfının oluşum sürecinin arkasında Çitleme Hareketi'nin de etkisi büyüktür. İngiltere'de başlamış olan hareket, arazilerin kullanım haklarının bazı özel kişilerde toplanmasına neden olmuş, yeni sahipler arazilerini çitlerle çevirmişlerdir. Daha önceleri topraklarını ekerek hayatta kalan tarım işçileri açlık sorunu ile karşı karşıya kalmış, büyük bir emek gücü fazlası ortaya çıkmıştır. Kırsal alanda bunlar yaşanırken Londra, Manchester gibi kentlerde sanayi makineleri fabrika çatısı altında toplanmış, emek arzı ortaya çıkmıştır. 18. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de başlayıp 19 yüzyılda Avrupa ve Amerika'ya yayılan Sanayi devrimi ve fabrika sistemleri, el sanatları ve ev sanayisinin küçük ve dağınık üretim biçimlerinin tek çatı altında toplanması ve fabrikalarda merkezleşmesini doğurmuştur. (Aydoğanoglu, 2007:19). Tüm bu gelişmeler, niceliksel olarak dağınık halde bulunan işçilerin kitlesel olarak ortak mekânsallarda toplanmasına neden olmuştur. Bu yeni süreçte işçiler hem gündelik hayatlarını geçirdikleri mahalleler hem de üretime dâhil oldukları fabrikalarda ilişki ve etkileşim içine girmişlerdir. Engels'in İngiltere'de Emekçi Sınıfın Durumu adlı kitabında uzun uzun tasvir ettiği işçi mahalleleri işçilerin mekânsal olarak da biraradalığının en anlamlı örnekleridir. Sonraları bu mahallelerde işçilerin kahve, lokal gibi alanları birer sosyalleşme aracı olarak kullanmaları, işçi hareketine önemli katkılar sağlayacaktır.

Özetle, bu noktaya kadar yapılan tartışmalar ışığında, işçi sınıfının ilk oluşumunda, feodal ve geleneksel çalışma ilişkilerinin çözülmesi, emeğin ekonomi dışı bağımlılıklardan (kölelik, serflik) kurtulması, emekle yani işi yapan kişi ile üretim araçlarının ayrılması, üreticinin üretim araçlarından koparak, emek gücünü üretim araçlarına sahip olanlara satabilecek duruma gelmesinin süreçteki temel belirleyiciler olduğu söylenebilir. Ancak sanayileşmenin ve sınıf oluşumunun ilk dönemleri, işçi sınıfı için oldukça ağır geçmiştir. Kadın ve çocuklarda dâhil olmak üzere geniş işçi kitleleri, uzun saatler fabrikalarda çalışmaya başlamış, işçiler kapitalizmin gelişim süreci içinde, yeni bir bölüşüm sisteminin sancılı oluşum sürecini bizzat yaşayarak öğrenmişlerdir (Aydoğanoglu, 2007:19-21).

Sanayi devrimi ve işçi sınıfının ilk oluşum sürecinin sancılar içinde geçmesi, işçi hareketinin refleksel olarak yavaş yavaş ortaya çıkmasının temellerini atmıştır. Ortaya çıkmalarının arka planında iki temel gelişme vardır. Öncelikli olarak kapitalizm, ilk dönemlerinde kurumsallaşma ve

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

varlığını meşru kılma mücadelesi içine girmiştir. Kentlerin de mekânsal olarak zeminini oluşturduğu bu var olma mücadelesinde kapitalizmin feodalizme karşı zaferini sürekli kılacak şey, emekle girdiği mücadelenin sertliği olmuştur. Böylesi bir mücadele, işçi sınıfında da refleksif bir harekete neden olmuş, işçiler ağır çalışma koşulları karşısında kendilerini korumaya almışlardır. Bu dönem işçi mücadelesine yön veren diğer bir gelişme ise sonraları işçileri işsizlik tehdidi ile karşı karşıya bırakacak olan makineleşmedir.

Marx ve Engels (1958: 14), Komünist Manifesto'da filizlenen ilk işçi mücadelelerinin arkasında, çoğunluğun ortak çıkarlarının artık temel mesele haline gelmesini gösterir. Scott'ın da benzer bir vurgusuyla, üretim tazına bağlı olarak çıkarların bireysel kalması gene kapitalist üretim tarzına geçişle birlikte daha kolektif bir yapıya bürünmüştür. Çıkarların kolektif bir hal alması hak arama mücadelesine de kolektif bir yapı kazandırmıştır. Emegin sanayi devrimi sonrasında bir meta haline gelmesi, herkesin yaşamak için emegini bir başkasına kiralamak zorunda bırakmıştır. Din, dil, etnik kimlik demeden ortak bir paydada bir araya gelebilecek bir sınıftan söz etmek artık mümkün olmuştur. Genel olarak 18 ve 19. yy'daki temel çatışma alanlarını işçi mücadeleleri ve ulus devletin inşa sürecindeki vatandaşlık ve vatandaşlık hakları ile ilgili mücadelelerin oluşturduğu söylenebilir. Bu süreçte bu çatışma ve mücadele alanları birbirine paralel, birbirinin tamamlayıcısı olarak seyretmiştir. Sistem karmaşıktıkça, bu alanlar içindeki mücadele biçimleri ve aktörlerin değiştiği de gözlemlenecektir (Melucci, 2007: 90).

Melucci (2007: 95)'e göre 18 ve 19. yüzyıl boyunca kitlesel hareketlerin temel güdeleyicisi, sistemi değiştirme arzusu içinde olan, tarih sahnesini etkileyen, tek tip öznelardan oluşan, bir çoğunluktur. Kitlesel aktör, kendisini ampirik bir birlik olarak sunan, karma, kurgulanmış bir gerçekliktir. Kendisini tek tip atfetme eğiliminde olan grup, kendilerini biz olarak tanımlayan, birlikte hareket eden bireyler grubundan oluşur. Bu hareketler, günümüz sınıf hareketlerinden önemli ölçüde ayrılırlar. Ayrıldıkları en temel nokta, çağdaş hareketlerin, sistemi ortadan kaldırma iddiasında olmamaları temel amaçlarının, yönetsel rasyonelliğe meydan okumak isteyen eylemler olmalarıdır. Yıkmaktan ziyade revize etme temellidirler. Ağırlıklı olarak, bireysel kimlik ve gündelik yaşama ait olana odaklanırlar. Ayrıca günümüzde tek tip bir işçi sınıftan bahsedebilmek imkansızdır.

İşçiler sanayi devrimi ile birlikte yığınlar halinde fabrikalarda çalışmaya başlamışlardır. Tüm bu gelişmeler, işçilerin yığınsal ve kitlesel olarak denetiminin nasıl sağlanacağı sorunsalını beraberinde getirmiştir. Sermaye sahipleri ve iktidarın diğer temsilcileri kendilerini emegin denetimi yönünde organize etmeye zorunlu hissetmişlerdir. Sonuç olarak insanoğlu ilk defa, emekleri üzerindeki hâkimiyetlerini başka insanlara devretmek ve bunun sonucunda da daha kurumsal bir iktidarla ilişki içine girmek zorunda kalmıştır. İktidarın giderek büyük kitlelerin emegini kontrol etmek için örgütlenmesi, etki tepki ilişkisi bağlamında direnmenin/mücadelenin de yapısını değiştirmiştir.

Tüm bu tartışmalar ışığında 18.yüzyıl, işçilere ait ilk örgütlü eylemlerin baş gösterdiği dönem olarak nitelendirilebilir. 15.yy'dan itibaren başlayan işçileşme süreci 18.yüzyıla gelindiğinde işçilerin gönüllü olarak fabrikalarda çalışmaya başlamaları ile tamamlanmıştır (Marx, 1986: 289-91). Ancak çalışma koşulları oldukça kötüdür. Kadın ve çocuklarında aktif olarak çalıştıkları fabrikalarda mesai

süresi 16 saatte kadar sürebilmektedir. 18 yüzyıl, İngiltere’de ilk işçi örgütlenmelerinin oluşmaya başladığı görülür. Bu örgütlenmeler, ilk olarak dayanışma dernekleri, yardımlaşma sandıkları, emek birlikleri şeklinde ortaya çıkmıştır. Sosyal politikalar ve yasal düzenlemelerle korunmayan işçiler, kendilerini korumak, yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirmek adına sadece kendilerine ve arkadaşlarına güvenmişleridir (Aydoğanoglu, 2007:26). 1791’de Haberleşme Derneği adında ilk işçi örgütü İngiltere’de kurulur. Ancak 1799’da çıkarılan “Combination Act” yasası ile İngiltere’de tüm işçi dernekleri kapatılır, bu durum işçi mücadelesinin 19.yüzyılda doruğa çıkmasıyla sonuçlanmıştır (Çakır, 2011: 127). İşçilerin örgütlenmelerindeki yasal engeller, daha sonraları gerçekleşecek olan işçilerin örgütlü grevleri ile aşılabacaktır (Koray ve Topçuoğlu, 1995: 69).

Örgütlü ilk işçi hareketleri tüm bu gelişmeler etrafında şekillenmiştir. İlk hareketler, işsizliğin sorumlusu olarak görülen makinelerle karşı gerçekleşmiştir. Bu eylem biçimin kökleri 17.yy’da dokuma tezgâhlarının kırılmasına kadar gider. 1758 yılında İngiltere’de İngiliz işçileri tarafından ilk yün biçme makinesi parçalanır. 18.yüzyıla gelindiğinde makine parçalamak o denli yaygınlaşır ki İngiliz parlamentosu, makine parçalayanlar için ölüm cezasını çıkarır. 19.yy’ın başında makineleşmeye duyulan öfke giderek büyür. İngiltere’de başlayan ve Luddist Hareket olarak bilinen hareket Avrupa’ya yayılır ve 19 yüzyılın sonuna kadar etkisini gösterir. 1844 yılında Bohemya’da basımevi işçileri fabrikadaki makineleri talan eder ve fabrika binasına saldırırlar. Tarihe Ludizm olarak geçecek olan hareket, 1824 yılında sendikacılık hareketini başlamasına önemli katkılar sağlamıştır. Ancak bu mücadele biçimi kısa süreli ve geçicidir. İşçiler tekrar mücadele edebilmek için yeni ve daha kalıcı yol arayışına girerler (Engels,1997: 287–290). Çünkü makine kırmak işsizliği önlememiş, yoksulluğu gidermemiş ve sorunları azaltmamıştır. Bu deneyim, işçilere gerçek düşmanlarının makineler değil makinelerin sahiplerinin olduğunu kavratmıştır (Aydoğanoglu, 2007:24).

1824 yılında işçilerin örgütlenmeleri önündeki tüm yasal engelleri kaldıran yeni yasa, işçilerin kitlesel mücadelelerinin önünü açmıştır. İşçiler ilk defa özgürce örgütlenme hakkını elde etmişlerdir. İşçiler daha önce de örgütlenmektedir ancak yasaklar sebebiyle gizli yürütülen organizasyonlar yeterli sayıya ulaşmalarını engellemiştir. Bu dönem, ilk defa kurulan örgütlerin temel amacı ücretleri arttırmak, ülke genelinde ücret birliği sağlamak olmuştur. 1830’lardan başlayarak aynı işkoluna ait sendikal birlikler kurulmaya çalışılsa da böylesi bir federasyonun kurulması için gerekli olan evrensel koşullar dönem itibarıyla sağlanamamıştır. İlk grev örneklerine de aynı dönem rastlanılmaktadır. Sendikalar, ücret artışları konusunda greve gitmişlerdir. Ancak topuz adı verilen işçiler grevdeki işçilerin yerine çalışınca, grevler başarıya ulaşamamıştır. Sendikalı işçiler ise topuz adı verilen bu işçilere şiddet uygulamış, işverenler bu durumu yasal kovuşturma başlatmak için vesile olarak görmüşlerdir (Engels,1997: 287–290). Bu dönemin grevleri, çözüme ulaşmada da sınırlı sonuçlar vermiş olsalar bile, burjuvazi ve işçi sınıfı arasındaki çatışmayı somut bir zemine taşımaları işçi hareketinin ilk örnekleri olmaları bakımından önemlidir.

İlk dönem örgütlü ve kolektif işçi mücadeleleri içinde Çartist Hareket de önemli bir yer tutmaktadır. Bu hareket, 1837 ekonomik buhranın ve sonrasında işsizliğin yoğun olarak yaşandığı bir döneme denk gelmekte ve İngiliz işçi sınıfının parlamentoda yapılmasını istediği reformlara yönelik gerçekleşmiştir (Çakır, 2011: 130). Çartistizm, genel olarak sınıf ve siyasal eylemin gerekliliğini savunan, Marksizm ve Komünist Manifestonun yazılmasını etkileyen bir harekettir (Bakamut, 1992: 16).

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

Çartizmin öncüleri, bütün işçi sınıfına genel oy hakkı ve diğer demokratik siyasal haklar talep etmişlerdir. Bu anlaşma 6 maddelik Halkların Bildirgesini yayınlamışlardır. Aynı dönem Fransa'da devrim yaşanmış, devrim iktidarı ele geçiren burjuva sınıfına büyük özgürlükler getirirken, işçi sınıfı için oldukça ağır koşullara zemin hazırlamıştır. 1831'de kölelik koşullarına maruz kalan işçi sınıfı Lyon'da dâhil olmak üzere birçok şehirde ayaklanmıştır. Çartist talepleri desteklediklerini ortaya koymuşlardır. 1839 yılında sundukları dilekçede 1,200,000 kişinin imzası bulunmaktadır. 1942 yılında hareket bastırılmış, dilekçe ise red edilmiştir. Bu red edişe rağmen hareketin başarısı, çalışma saatleri ve koşullarının düzeltilmesi, adil ücret gibi taleplerin gündeme taşımıştır. Çartist hareketin, 1848 yenilgisinin ardından işçi hareketi kısa süreli bir yenilgiye uğrasa da 1850'lerle beraber güç kazanmaya başlamıştır. Yerel örgütler olarak ortaya çıkan işçi örgütleri, varlıklarını sürdürebilmek adına güçlerini birleştirmek gerekliliğini anlamış, meslek ve işkolu düzeyinde bir araya gelmiş, ulusal ve uluslararası alanda federasyonlar ve konfederasyonlar kurmuş, Avrupa'da hızla yayılmaya başlamışlardır. Amerika'da 1869 yılında kurulan Emek Şövalyeleri, 1881 yılında kurulan Örgütlü Meslekler ve Sendikalar Federasyonu işçi sınıfının tüm tabakalarını birleştirmeyi amaçlayan örgütler olmuşlardır. Ayrıca bu dönemde gerçekleştirilen I. Enternasyonal'in da ilk dönem işçi hareketleri içindeki yeri büyüktür. I. Enternasyonal, 1866 Cenvre Kongresin'de 8 saatlik işgücü çağrısı yapmış, 1869 yılında Basel Kongresi'nde sendikaların meslek ve işkolu temelinde örgütlenmesi ve ülke çapında birleşmesi gerektiği yönünde çağrılarda bulunmuştur (Aydoğanoglu, 2007:24). I. Enternasyonel deneyimi, "Bütün ülkelerin işçileri birleşiniz" vurgusuyla işçilere kolektif bir birlikteliğin çağrısını yapmak, sınıf mücadelesini ekonomik temelden siyasal bir platforma taşıması açısından önemli bir milattır.

İşçi hareketi, daha öncede vurgulandığı üzere her dönemin ve ülkenin kendi özgül sosyo ekonomik koşullarında şekillenmiştir. Çünkü tüm koşullar işçi sınıfının gelişeceği özgül dinamikleri doğrudan değiştirmektedir. Örneğin bu dönem kapitalizm, Almanya'da çok daha sınırlı gelişmiştir. 16. Yüzyıl'dan sonra şehirler çok daha yavaş büyümüş, tarımsal üretim baskınken loncalar etkinliğini uzun yıllar sürdürmüştür. Bu durum, Almanya'da 1891 yılında daha liberal demokrat bir muhalefetin etkin hale gelmesiyle kırılmış, tekstil, ağır sanayi, demiryolu ve fabrikalar kurulmaya başlamıştır (Çakır, 2011: 130). Tüm bu gelişmeler, Almanya'da işçi sınıfı oluşumunun ve hareketinin daha gerilerde başlamasına neden olmuştur. Her ne kadar Almanya'da işçi hareketi İngiltere ve Fransa'dan sonra başlasa da Avrupa işçi hareketi içinde önemli bir yere gelmiştir.

Almanya'da işçiler Alman Sosyal Demokrat Parti önderliğinde hareket etmiş, sendikal ve parlamento temelinde mücadeleler yaşamışlardır. 1860-70'li yıllarda Avrupa burjuvazisi ve parlamentolarında sert mücadeleler yaşanırken, Rusya'da mücadele, köylüler üzerinden ilerlemiştir. İrili ufaklı köylü isyanları ve Narodnizm, işçi sınıfı mücadelesinin öncüsü olmuştur. 1880'lerin sonunda bu akımdan kopanların bir kısmı, "Emeğin Kurtuluşu" grubunu oluşturacak sonrasında Legal Marksistler işçi hareketine destek vereceklerdir. Bu gelişmeler, 1848-49 deneyimi, Paris Komünü ve Rusya'da Leninist mücadelenin arka planını oluşturacaktır (Köymen, 2012:15-20).

19.yüzyıl işçi hareketleri içinde sendikacılık faaliyetleri de önemli bir yer tutmaktadır. Sendika kavramının en ilkel örneklerine, İngiltere'de işçilerin genel çıkarlarını korumak için kalfalar arasında

kurulan ve çoğu dostluk örgütlenmeleri şeklinde olan yapılarda rastlanılır (Tokol, 2000: 25-26). 19.yüzyıl başlarında özellikle İngiltere'deki sendikal faaliyet, ağırlıklı olarak nitelikli işçilerin yer aldığı bir harekettir. 1880'den sonra niteliksiz işçilerde bu örgütler içinde etkin yer almaya başlamışlardır. Sendikaların, İngiltere'de oynadığı etkin rol 1900'lerde İşçi Partisinin kurulmasını etkilemiştir. Fransa'da bu dönem sendikacılık, Anarko- Sendikalizm ve Marksist sendikacılık anlayışı üzerine kuruludur. Kapitalizme tepki olarak doğan, genel grevi en önemli eylem biçimi olarak gören bu hareket, 1864'de Fransa'da sendika hakkının tanınmasıyla etkin olmuştur. Fransa'da sendikal hareketin bu kadar güçlü olmasının sebebi, ekonomi alanında Fransa'nın İngiltere kadar güçlü olmaması sebebiyle, işçilere uzun süreli refah sağlayamamasıdır. 1895 yılına gelindiğinde Genel İşçi Konfederasyonu kurulmuştur (Bakamut, 1992: 17).

1890'ların sonu ile birlikte sendikalar, işçi sınıfı partileri, Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'da hızla çoğalmıştır. II. Enternasyonal gerçekleşmiş, sendikaların üye sayısı belirgin şekilde artmıştır (Hosbawn, 1987: 168). I.Dünya Savaşı öncesinde ise sendikacılık, vasıflı ve vasıfsız işçilerin bir arada olduğu daha siyasi, saldırgan ve daha az parçalı bir yapıdadır (Mann, 1993: 601). Shefter (1986:217-218)'e göre bu dönem kolektif işçi eylemleri dört kat artmış ve bunların çoğunluğunu grevler oluşturmuştur. Dönem itibariyle fabrikalar arası toplu yürüyüş yaparak işe ara verme ise en yaygın grev şeklidir. Bu grevlere etraftaki işçi mahallelerinden destekler verilmektedir. Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika'da işçi hareketinin güçlendiği, sosyalistlerin parlamentoda seçildiği, sendikalaşmanın arttığı, II. Enternasyonal'in gerçekleştiği bu dönem, bu yüzden Hobsbawm (1987: 168) tarafından "belle epoque" (güzel dönem) olarak nitelendirilir.

1900'lerin başına kadar geçen süreç işçi sınıfının, sınıf oluşumunun ilk halleri olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde gerçekleşen işçi hareketleri, işçilerin işçi olmayı öğrenme süreçleri ile paralel devam etmiştir. İşin niteliği değişmiş, ev temelli iş, hane dışına taşınmış, emek satılabilir bir olgu haline gelmiştir. Tüm bu değişim karşısında işçilerin kendi konumlarını almaya/mevzilenmeye çalışmışlardır. Bir taraftan sanayileşmenin ilk evrelerinin yoğunluğu, öte taraftan makineleşmenin enden olduğu işsizlik karşısında hem var olmaya hem de örgütlenme çalışmalarınıdır. Bu açıdan bu dönem, işçi hareketleri ve işçileşmeyi öğrenme süreci ile iç içe geçmiş bir şekilde anlaşılmaya çalışılmalıdır. Dönemin, işçi sınıfına sağladığı en büyük avantaj, işçiler arasında farklılaşmaya neden olabilecek bir uzmanlaşmanın ve örgüt yapısının olmamasıdır. Ayrıca bütün işçiler, sanayileşmenin yarattığı problemleri aynı derecede deneyimlemek durumunda kalmaktadırlar. Tüm bu avantajlar işçi sınıfına kolektif hareket edebilme imkânı sunmuştur. Bu dönem işçi hareketinin belki de en öznel yanını bu durum oluşturmaktadır. Tüm bunların dışında Hobsbawm (2010:19-20), bu dönemi tüm bu işçi hareketlerini, sınıf ve sendikacılık hareketlerinin kurumsallaşmasına zemin hazırlaması, işçiler arasındaki kapitalizme yönelik ilk örgütlü mücadeleler olması bakımından önemli bulur.

1.2 Yirminci yüzyıl işçi hareketleri

Ekonomik, siyasi ve toplumsal değişimler bakımından dünya tarihi açısından önemli gelişmelerin yaşandığı 20. yy, işçi hareketleri bakımından önemli kırılmalara sahne olmuştur. İki dünya savaşına tanıklık eden bu yüzyılda, 2. Dünya Savaşından sonra hızlı kalkınma ve ulus devletleşme süreci gibi önemli gelişmeler yaşanmış, ekonomik krizler ve bu krizlere paralel olarak

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

siyasal ve ekonomik alanlarda yapısal dönüşümler gerçekleşmiştir. Tüm bu dönüşümlerin işçi hareketine etkisi ise oldukça farklı boyutlarda olmuştur. Kapitalizmin kurumsallaşma süreci ve sanayileşmenin ilk tohumlarının atıldığı dönemde, işçi hareketi genel anlamıyla sanayileşme sonrası işçilerin kendilerini yeni sistem içinde nereye yerleştirecekleri ve sanayileşmenin ilk dönemindeki çok sert çalışma koşullarına karşı ne yapacaklarına yönelik gerçekleşmiştir. Daha önce emekleri üzerinde doğrudan denetime sahip işçiler, ilk defa denetimlerini kaybetmekte, mekânsal olarak fabrika gibi alanlarda çalışmaya başlamaktadırlar. Bu süreçte kendi varlıkları yönünde makineleşmeyi bir tehdit olarak algılamaktadır. İlk işçi hareketleri bu temel dinamikler etrafında şekillenmiştir. 20. yüzyıla gelindiğinde ise kapitalizm ve sanayileşme büyük ölçüde kurumsallaşmıştır. Benzer durum, işçi sınıfı için de geçerlidir. İşçiler, mevcut çalışma koşulları, sınıfsal örgütlenmeler ve işçi olmak ile ilgili belli düzeyde bir bilince ulaşmışlardır. Sınıfsal bir oluşumdan bahsedilebilir, sanayileşme süreci ile ciddi ivme kazanan oluşum önemli derecede yol kat etmiştir. Bu açıdan bu dönemdeki sınıf hareketi, ilk dönem işçi hareketlerinden ayrılır. Kapitalist sisteminin temel aktörleri sistem içinde yerlerini almışlardır. Bu temel konularına bağlı kalarak, savaşlar, ekonomik krizler gibi kapitalizmi sekteye uğratabilecek gelişmeler karşısında karşılıklı ataklar yaşamaktadırlar. Bu dönemim üretim ilişkilerine yön veren fordist sistem ise bu karşılıklı ataklara hem ekonomik hem de sosyal bakımdan yapısal bir temel sağlama potansiyeline sahiptir. Kuşkusuz ki bu dönem fordist sistemin temel tamamlayıcısı, Keynesyen politikalar olmuştur.

20 yüzyıl'ın başları kapitalizmin en parlak dönemlerinden biridir. Bu dönemde gelişmiş kapitalist ülkeler, işgal yerine yabancı sermaye aktarımı yoluyla diğer ülkeler üzerinde egemenlik kurmaya başlamışlardır. Ancak emperyalist ülkelerin paylaşım savaşının sertleşmesi, I.Dünya savaşı ile sonlanmış. Savaş karşıtları ise süreci karşı eylemler yapmışlardır. Sendikalar tarafından yürütülen savaş karşıtı eylemler ve birçok ülkede yapılan yürüyüşler, 20. yüzyıl içinde işçi hareketleri içinde önemli bir yere sahiptir. Bu dönem sendikal hareketin diğer bir başarısı, 1919 yılında Uluslar arası Çalışma Örgütü'nün kurulması olmuştur. Böylece çalışma koşulları ve işçilerin yaşamları ile ilgili birçok konu evrensel nitelikli sözleşmelere bağlanmıştır. Ancak sınıf hareketinin zayıf olduğu ülkelerde bu hakların çoğu kâğıt üzerinde kalmıştır. Dünyada bu dönemde işçi hareketini doğrudan etkileyecek siyasal gelişmeler yaşanmıştır. Bir taraftan Almanya, İtalya'da aşırı sağ partiler iktidara gelmiş, birçok sendika kapatılmış, işçi liderleri toplama kamplarına gönderilmiş veya ölüm cezasına çarptırılmışlardır. Bu gelişmelere karşın 1917 yılında Sosyalist Ekim Devrimi, ekonomik, siyasal ve toplumsal olarak kapitalizmin alternatifi olabileceğini tüm dünyaya göstermiştir. Bunu takiben III. Enternasyonal kurulmuş, burada alınan kararlar doğrultusunda Dünya Sendikalar Kongresi ve Kızıl Sendikalar Enternasyonalisi (Profintern) kurulmuştur. Profintern uzun yıllar 1913 yılında kurulan Uluslararası Özgür Sendikalar Federasyonu (IFTU) ile karşıtlık içinde olmuştur. Ancak bu karşıtlık, bir örgütlenme savaşını beraberinde getirmiş, 28 ülkede IFTU'nun örgütlenmesini sağlamıştır. 1934 yılında 8 milyon üye sayısına sahip olan IFTU'nun üye sayısı, 1939 yılında 20 milyona ulaşmıştır. Aynı yıl yeni bir emperyalist paylaşım savaşı olarak II. Dünya Savaşı başlamıştır. Bu iki savaş dönemi arasında dünya çapında toplam sendikalı işçi sayısı 10 milyondan 40 milyona yükselmiştir (Aydoğanoglu, 2007:24). Savaş dönemi işçi sınıfına belli açılardan avantajlar sağlamıştır. Savaşın endüstriyellemesi, devletin ve özel sektörün silah sektörüne önemli yatırımlar yapmasına neden olmuştur. Metal endüstrisinde çalışan işçiler ise, savaş

sürecinde oldukça önemli hale geldiler. Aynı dönem, savaş karşıtlığı da dâhil olmak üzere işçi hareketinin en çok yoğunlaştığı alan bu yüzden bu sektör olmuştur. İşçi sınıfında savaş öncesi dönemden yoğun bir öfke ve isyan durumu söz konusu olmuştur. Birçokları bu durumu devrimin bir habercisi olarak yorumlamışlardır (Cronin, 1983:23). Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında değişen siyasal konjonktür, kapitalizmin komünizm, korkusuyla baş başa kalmasını sağlamış, soğuk savaş dönemi olarak nitelendirilen bu dönemde sosyal devlet modeli ile işçi sınıfı geniş ekonomik ve sosyal haklar elde etmiş, bu durum ise sendikaları kapitalist sistemle uzlaşmaya itmiştir. Hareket uzlaşmacı bir çizgiye çekilmiştir. Ayrıca Amerika'nın siyasal bir güç olarak dünya sistemi içinde yer alması, ekonomik ve askeri gücü elinde toplaması işçi hareketinin ehlileşmesinde etkili olmuştur. II. Dünya savaşı sonrasında birkaç on yıl boyunca işçi eylemleri yüksek düzeyde seyretse de uzun vadede sürekli bir düşüşe girmiştir. Ancak sömürge ve yarı sömürge ülkelerdeki işçi eylemleri bir süre daha etkinliğini korumuştur (Silver, 2009: 206).

20. yy'ın ilk yarısında daha saldırgan yapıda olan işçi hareketini dizginlemek mümkün olmamışken, bu yeni süreçte özellikle ulusal ve uluslararası ölçekte kurumsal reformlar aracılığıyla bu durum büyük ölçüde başarılı olmuştur. Ancak bu süreç çift yönlü düşünülmelidir. Bu reformların arka planını, konjonktürün bir ölçüde işçiler lehine işleyen yapısı da oluşturmaktadır. Çünkü kapitalizmin bu yeni evresinde, hem merkez hem de çevre ülkeler için savaş sonrası girilen hızlı kalkınma süreci oldukça önemlidir ve sınıfsal bir çatışma çok arzulanan bir durum değildir. Bu açıdan 1940-50'li yıllar ise Keynesyen politikaların en başarılı olduğu dönemdir. Bu politikalar çerçevesinde emeğe görece değer verilmiş, bu durum, işçi-işveren ilişkilerine de yansımıştır. Ancak bu durum, aynı zamanda 1970'lerdeki krize de zemin hazırlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında ise öncelik, hızlı sanayileşme ve bu amaç için işgücü ordusu yaratmak olmuştur. Bu açıdan savaş sonrasından 1970'lerin sonuna kadar süren dönem, görece işçi, işveren ve devlet arasındaki uzlaşma temelinde ilerlemiştir. Amaç kalkınma için yedek sanayi ordusu oluşturmak ve aktif halde tutacak sosyal bir devlet inşa etmektir. Bu dönemde işçilerin temel amaçları ise ücretlerini arttırmak, çalışma koşullarını iyileştirmek ve bunları gerçekleştirebilecek sendikaların aktif hale gelmesi olmuştur (Yıldırım, 2005: 155).

Fordist sistem ve Keynesyen politikalar bu ihtiyaçlara karşılık vermiştir. Hâkim olan fordist üretim sistemi, büyük hacimli işletmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hızla gelişen büyük ölçekli sanayi işletmeleri böylesine örgütlenme ve toplu eylemler için uygun bir ortam sağlarken, dünyadaki siyasi gelişmeler ve kamuoyu baskısıyla sendikacılığa karşı çıkmayan bir işletmecilik anlayışı yerleşmiştir. Hızlı ekonomik gelişme ve milli seviyede emek maliyetlerini tüketiciye aktaran güçlü oligopollerin varlığı bu durumu olanaklı kılmıştır. Büyük işletmeler, sendikalar karşısında çatışmacı bir tutumdan kaçınma eğilimi içersindeydiler. Savaş sonrasında kapitalizm parlak bir dönem yaşıyordu, bu yüzden de emek ve sermaye arasındaki çatışma her iki tarafın da yararlandığı bir ilişkiye çevrilmiştir (Yıldırım, 2005: 155). Tüm bu tartışmalar ışığında fordist sistemin, iki boyutlu olarak analiz edilmesi gerektiği söylenebilir. Bu analizin birinci boyutunu üretim süreçleri ile ilgili olan maddi kısmı oluşturmaktadır. İkinci boyutu ise işçilerin gündelik hayatları ve örgütlenme

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

koşullarını düzenleyen sosyal boyutudur. Kuşkusuz ki fordizmin sosyal boyutu Keynesyen politikalar aracılığıyla sağlanmıştır.

Fordizm, kitlesel üretime ve tüketime dayalı, montaj hattı ve bandı üzerine yapılandırılmış, parçalanmış üretim yönleri yarı vasıflı işçilerin sistemle bütünleşmesini sağlayan bir sistemdir. Sistem yüksek hacimli üretim yapan işletmeler üzerinden ilerlemektedir. İşçiler, yüksek vasıflı olmayıp, aynı işi rutin olarak yapmaktaydılar. Fordizmin sosyal boyutunu ise siyasi ve sosyal seviyelerdeki sözleşmeler, karşılıklı tavizler ulusal ve uluslar arası boyutta iktisadi ve siyasi alanda işçi-işveren-devlet işbirliğine dayalı neo-korporatist sistemler oluşturmaktaydı (Yıldırım, 2005: 155). Eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, konut gibi hizmetler ise Keynesyen refah devleti politikaları tarafından karşılanmıştır. Tam istihdamın sağlanması, keyfi işten çıkarmaların önlenmesi, asgari ücret mekanizmaları, sosyal güvenlik ağı, güçlü sendikacılık bu dönem emek lehine gelişen sosyal devlet uygulamaları olmuştur.

1960'ların sonlarından itibaren kapitalist sistem krize girmiştir. Kârlılık krizini çözmek adına işin temposunu artırmak için girişilen çabalar isyan ve direnişlerle karşılık bulmuştur. 1960'ların sonunda Batı Avrupa'da Fordist kitle üretim endüstrisinde yoğunlaşan kitlesel grev dalgaları ve işçi radikalizmi bu durumun en anlamlı örnekleridir. Bu süreç temelde iki sonuç vermiştir. Silver (2009: 220)'ın belirttiği üzere sermaye sahipleri kapitalist rekabetin yoğunlaştığı bu dönemde ücretlerde bir artış ile emek üzerindeki denetimlerini yeniden kazanmak istediler. Silver'in yorumuna ek olarak kapitalistlerin bu yöndeki girişimi daha kısa vadeli olarak düşünülebilir. Uzun ölçekli olarak ise sistemin içine girdiği krizle mücadele edebilmek adına hem emeğin hem de üretimin örgütlenme biçiminin yani fordizmin revize edilmesi gerekli görülmeye başlanmıştır. Bu ihtiyaç emeğin denetimini yeniden düşünülmesi gereken bir alan haline getirmiştir. Bu alanda yaşanan dönüşüm, işçi hareketinin yapısında köklü bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur. Bu yüzden 1970'ler emek aleyhine kazanımların geriye gitmeye başladığı bir dönemi ifade eder.

1970'lerle birlikte düşen kâr hadleri ve kapitalimin yaşadığı kriz dünya ölçeğinde sermaye birikim hızını azaltmıştır. Bu durum, küreselleşme sürecinde üretimin ve rekabetin uluslararası boyutlara taşınması ile aşılmaya çalışılmıştır. Böylece rekabet görülmediği kadar yoğunlaşmıştır. Kâr oranlarını, yeniden yükseltmek için bulunan çare, tek merkezde yürütülen kitlesel üretimin parçalanması ve işletme dışına taşınması, üretimin âdemi merkezîyetçi olacak şekilde esnekleştirilmesi olmuştur. Fordizmin kitlesel üretime dayalı yapısı hem uluslararası pazarlar için gerekli olan kıvraklığı sağlayamamakta hem de kitlesel bir işçi sınıfını istihdam etmesi sebebiyle örgütlü bir sınıf hareketine imkân veremekteydi. Keynesyen politikaların sosyal devlet uygulamaları ise hem maliyet arattırıcı hem sermaye karşısında işçi sınıfını koruması sebebiyle artık istenmemekteydi. Bu sınırlılıklar, esneklik ve enformelleşmenin yoğun olduğu post fordist sistemle aşılması amaçlanmıştır. Mekansal esneklik uygulamaları, üretimin parçalara ayrılmasına imkan sağlarken, taşeronlaşma ve her tür enformel uygulama, işçi sınıfı üzerinde yoğun bir denetim sağlanmıştır. Ayrıca Aykaç (2005: 299)'un da vurguladığı üzere işçi sınıfı aleyhine hizmet sektörü büyürken sanayileşme gerilemiştir. Hizmet sektörünün büyümesi, hem işgücü piyasalarının sosyal bileşenini hem de sınıf yapısını değişikliğe uğratmıştır. Bu süreçte imalat ve sanayi işçileri güç

kaybetmiştir. Hyman (1994: 13)'in vurguladığı üzere ulusal merkezli erkek sanayi işçilerin tam gün çalışmasına odaklanan sendikacılık ise krize girmiştir.

Öncelikli olarak ucuz işgücü sağlamak için, çok uluslu şirketler, üretim merkezlerini çevre konumundaki ülkelere kaydırarak, buralarda yerel sanayi odakları yaratmışlardır. Ayrıca çevre ülkeler içinde de enformel işgücü piyasalarının gelişmesini destekleyerek emeğin güvencesiz zeminlere çekilmesini kolaylaştırmışlardır. Esneklik uygulamaları ise bu girişimler için gerekli olan zemini sunmuştur. Yarı zamanlı, taşeron, geçici istihdam tiplerinin yaygınlaştırılması, işçilerde sosyal hak ve ücret bakımından kayıplara neden olurken, her geçen gün daha güvencesiz koşullarda çalışmalarının önü açılmıştır. Bu süreçte artan işsizlik oranları ise işçilerin mevcut durumlarını kabul etmelerinde bir tehdit unsuru olarak kullanılmıştır. Üretimin parçalanmasının arkasında önemli bir neden de işçi hareketinin parçalanmak istenmesidir. Bunun en anlamlı örneğini İtalya'da 1969 yılında "sıcak sonbahar" adı verilen işçi eylemlerinden hemen sonra bölgedeki işletmelerin güçlü sendikal mücadeleyi baskılamak için üretimin ağırlıklı bir kısmını, işletme dışına kaydırmaları olmuştur. İtalya'da bu dönemde üretim alt sözleşme ilişkileri ile fason işletmelere devredilmiş, sendikal mücadele zayıflamış, emek sermaye arasındaki çatışma hafiflemiş, enformel ilişkilerin geçerli olduğu küçük firma ağları ortaya çıkmıştır. İtalya'daki bu bölge 1980'li yıllarda esnek uzmanlaşmaya ilham kaynağı olan Emilia Romagna Bölgesidir (Güler ve Akdemir, 2005: 166).

1980'lere gelindiğinde imalat sektöründeki işsizlik 1930'lardan daha yüksek seviyelere çıkmış, hizmet sektörü hızla genişlemiştir. İşsizliğin artması ve istihdam yapısının değişmesi, sendikaların ve işçi hareketinin örgütlenme problemi ile karşılaşmasına sebep olmuştur (Şenkal, 2007:514-515). Değişen teknolojiler ve enformel uygulamalar istihdam yapısını emeğin aleyhine bir ölçüde değiştirmiştir. Öyle ki hem mekânsal hem de kolektif hareket edebilme adına kitlesel bir işçi sınıfından bahsetmek oldukça güç hale gelmiştir. Bu süreçte örgütlenmeyi zayıflatan bir diğer gelişme emek piyasasının ikicilikli bir yapı kazanmasıdır. Çok uluslu şirketler, yatırımlarını, dünyanın gelişmekte olan ülkelere taşımışlardır. Öngen (2003:36)'e göre bu ülkelerin en önemli ortak özelliği ucuz ve örgütsüz emek sağlayabilmeleridir.

Ortaya merkez ve onun çevresi konumunda ikili bir yapı çıkmış. Ucuza istihdam edilen bu işçiler hem kendi ülkelerinde hem de merkezdeki işçiler için bir tehdit olarak sunulacaktır. İşçilerin birbirlerini tehdit olarak görmeleri, örgütlenmelerinin önündeki en önemli engel haline gelmiştir. Bu durumun en anlamlı örneği günümüz işçi hareketleri kapsamında özellikle otomotiv sektöründe yapılan kolektif eylemlerden hemen sonra yatırımların bir başka gelişmekte olan ülkeye kayırılmasıdır. Bu bakımdan bu ülkeler, mevcut sistemin devamlılığı açısından hem ucuz işgücü sağlamak, hem de işçi hareketlerinin bloke edebilmek adına çift yönlü bir fayda sağlamaktadır.

Tüm bu gelişmeler Silver (2009: 222-6)'e göre 1980 sonrasında devlet ve sermayenin işçi hareketine doğrudan müdahale edebilmesi için gerekli olan zemini hazırlamıştır. 1980'lerle beraber işçi hareketi giderek fabrika düzeyinde kazanımlar elde etmeye yönelmiştir. Amerika'da 1980'lerin başındaki havayolu çalışanlarının ve İtalya'da Fiat fabrikasında çalışan otomotiv işçilerin eylemleri örnek gösterilebilir. 1990'lara gelindiğinde ise dünya kapitalizminin içine girdiği kriz ve siyasal konjektür, tüm dünyada işçi hareketinin içine düştüğü bir krize dönüşmüştür. Özetle, Gramsci (2010:39)'un da vurguladığı üzere kapitalist sistemin kendini revize ettiği bu dönemde örgütlü ve güçlü bir işçi hareketi istenmeyen bir durum haline gelmiştir. Burjuva toplumları ise, emeği disipline ettikleri derecede başarılı olmuşlardır. Devlet neo liberal politikalar sebebiyle sosyal devlet uygulamalarına sınırlar getirmeleri ve temel sınıfları piyasa

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

karşısında korumasız bırakması işçi hareketini doğrudan etkilemiştir. Post fordizm ve esneklik uygulamaları ise emeğin denetimini sermaye lehine kontrol edilebilir kılmıştır.

2. Günümüz İşçi Hareketleri

Günümüz işçi hareketlerinin anlaşılabilmesi için öncelikli olarak 1980 sonrasında işçi sınıfı oluşumu adına yaşananların genel bir değerlendirilmesinin yapılması gerekmektedir. Bu değerlendirme toplumsal hareket sendikacılığı da dâhil olmak üzere günümüz işçi hareketlerine bir çerçeve sağlayacaktır.

1970'li yılların ortalarından beri uygulanmaya çalışılan neo liberalizm, 1980'lerle beraber hız kazanmış, 1990 sonrasında tüm dünyada etkin olmuş, arza dayalı büyük ölçekli üretim modelinden talebe dayalı üretim modeline geçilmiş, esnek-kuralsız çalışma giderek bütün sektörlerde çalışma biçimi haline gelmiştir. Özelleştirme ve taşeronlaşma uygulamaları, mücadele deneyime sahip çok sayıda işçiyi ya çalışma hayatının dışına atmıştır ya da örgütsüzleştirerek geleneksel sınıf ilişkilerinden tasfiye etmiştir. İşçi sınıfının ana gövdesini oluşturan ücret düzeyi görece yüksek, örgütlü, tam gün çalışan işçilerin yerine acımasız uluslar arası rekabet koşulları altında küçük ve orta ölçekli işlerde çalışmak durumunda kalan bir işçi kitlesi getirmişti. Kuralsız çalışma, işsizlik tehdidi, işçilerin iş, işyeri ve diğer işçilerle olan bağını zayıflatmıştır. Bu durum işçilerin kendinde sınıf bilinci oluşmasını doğrudan etkilemiştir. Günümüz işçi hareketinin içinde bulunduğu durum kuşkusuz ki salt üretim ilişkilerindeki bu dönüşümler açıklanamaz. Bu durumda burjuva ideolojisinin ve sınıf dışı ideolojilerin yeniden üretim alanlarındaki başarısının etkisi büyüktür. İşçi hareketinin sendikal alandan geliştirilecek hareketine ideolojik ve politik olanın eşlik etmemesi, sistemi bir kısır döngüye sokmuş, bu süreçte aktif rol alabilecek sendikalar ise mevcut durumlarını muhafaza etme odaklı uzlaşmacı bir tavır içine girmişlerdir (Sertlek, 2005: 312). Bu durum, sendikalara karşı duyulan güveni sarsmış, tüketim kültürü tarafından sarmalanan işçiler, kapitalist sistemin alternatifsizliğini kabullenici bir tavır içine girmişler veya toplumsal hareket sendikacılığı gibi geniş toplumsal temeli olan ancak sınıf temelinden uzak hareketler içinde varlık göstermeye çalışmışlardır. Ancak tüm bu süreç homojen olarak algılanmamalıdır. Kuşkusuz ki farklı ülkelerin kendi öznel koşullarına bağlı olarak süreçten etkilenmeleri farklılık gösterecektir.

Sertlek (2005: 312)'e göre ulusal düzeyde işçi hareketinin nasıl etkilendiği üç kategoride ele alınabilir. Örneğin bir ülkede güçlü bir işçi hareketi mirası varsa, küreselleşmenin örgütlü sınıf hareketi üzerindeki etkisi görece azalacaktır. Arjantin ve İsveç işçi hareketleri örnek gösterilebilir. Diğer bir açıdan İşçi Partisi ve Sosyal Demokrat Parti'nin varlığı, örgütlü hareketlerin ve devletle olan ilişkisini güçlü kılacaktır. Üçüncü olarak ülkelerin siyasi ve ekonomik istikrarlılığı hareketi doğrudan etkileyecektir. Örneğin Rusya ve Güney Afrika'daki dönüşümler, bu ülkedeki işçi örgütlenmelerini doğrudan etkilemiştir.

Tüm bu gelişmeler göz önünde bulundurulduğunda işçi hareketinin günümüzde geldiği aşama üzerine yapılan tartışmalar iki temel koldan ilerlemektedir. Birinci kolu 21.yy'la birlikte küreselleşme, enformelleşme, sendikalaşma ve grevlerde azalma olduğu yönündedir. Bu azalmalara bağlı olarak, işçi hareketinin krize girdiği varsayılmaktadır. Sewell (1993:15)'e göre bu durum işçi sınıfının özgürleştirici devrimci rolünden uzaklaşması ve emek yazınında işçi sınıfı tarihi odaklı eserlerin giderek azalmasıyla

sonuçlanmıştır. Bu grupta yer alanlar, işçi hareketinin ve onu dönüştürücü yerini giderek kültürel ve etnik mücadelelerin aldığını savunup, sosyal bilimlere ait literatürün de bu eylem biçimlerine bağlı olarak şekillendiğini savunurlar. Zolberg bu iddiayı o kadar ileri götürmüştür ki işçi sınıfından nesli tükenen bir tür olarak bahseder (1995:28). Castells (1997:354)'e göre yeniçağın dönüştürücüleri, sınıf mücadeleleri değil kimlik hareketleri olacaktır. Benzer bir yorum, Harvey (1993: 36)'den gelmektedir. 1970'lerden itibaren sendikalar, radikal siyasi partiler ve sol hareketlerin yitirdiği anlam sonucu ortaya çıkan boşluk çevreci, yerel, feminist, anti-ırkçı gibi yeni toplumsal hareketler tarafından doldurulmaya çalışılmıştır.

Zolberg de dâhil olmak üzere birçoklarının böyle düşünmesinin arkasında özellikle 20. ve 21.yy., gelişmelere bağlı olarak sınıf türdeşliğinin bozulması, işçi hareketinin parçalı bir yapı alması, mekânsal ve ideolojik olarak işçilerin birbirinden uzaklaşmaları gibi birçok neden gösterilebilir. Mazur (2000:89)'a göre bu durumun en önemli nedenlerinden biri sermayenin yoğun hareketliliği sonucunda tüm dünyada işçilerin birbirine rakip haline geldiği bir emek piyasası ve örgütsüz bir işçi yığını oluşmasıdır. İşçi mücadelesinin çözülmesinde sermaye hareketliliği kadar üretimin örgütlenme biçiminin de etkisi vardır. Post fordizm, işçiler arası kurulan bağı, taşeronlarla kurulan geçici ve yüzeysel ilişkilere bırakmıştır, bu da geleneksel işçi sendikaları ve sol siyasetin yerini yapısal bir biçimde bölünmüş ve örgütsüz işçi sınıfının almasına neden olmuştur (Silver, 2009:17). Ayrıca işçiler esneklik uygulamaları ve taşeronlaşmanın etkisiyle mekânsal olarak birbirilerinden uzaklaşmaktadırlar. Ayrıca post fordizmin işçilerin ortak hareket edebilmelerini zorlaştıran bir diğer özelliği de sınıf türdeşliğini esneklik uygulamaları ile bozmasıdır. Bu uygulamalar ile farklı statülerde istihdam edilen işçilerin problemleri giderek farklılaşmaktadır. Negri (2006: 163)'ye göre de kapitalizm, neo liberal dönemde kendini, emek piyasasını bölmek üzerinden var eder. Ayrıca bu parçalı yapı içinde işçilerin muhatap alacakları iktidar giderek belirsizleşmekte ve merkezleşmektedir, Bu durum, işçilerin mücadele edebilmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca Gorz bu noktada işçi hareketinin çözülmesi ile ilgili önemli başka bir noktaya vurgu yapar. Gorz (1967: 26)'a göre işçi sınıfına dair geliştirilen stratejiler, onu tüketim toplumunun bir parçası yapmaya yönelik, ücret politikaları odaklıdır. Ücret uğruna mutlaka mücadele verilmesi gerekliliğine karşın, mücadele salt bu alana indirilmektedir. Çalışma koşulları ve eğitimi gibi konulara odaklanmayan bir işçi hareketi, zaman zaman krizlere neden olsa da kapitalizmin sorunlarını çözemeye yeterli olmayacaktır. Yeterli olmadığı gibi, işçi sınıfına karşı bir taarruzu da tetikleyecektir. Bu taarruz, salt ekonomik değil, ideolojik, toplumsal ve siyasal düzlemlerde gerçekleşecektir. İşçi sınıfı ise bu saldırılara cevap verebilecek düzeyde olmadığı, kendi içinde bir birliktelikten yoksun olduğu için bu taarruzu savmak konusunda başarısız olacaktır. İşin esnek bir yapı kazanıyormuş gibi sunulması, sabit güvenceli işin azalması, yarı zamanlı işlerin artması, insanların hem gündelik yaşamlarını hem de kitlesel kimlik algılarını değiştirmiştir (Joyce, 1995: 3). Bu süre zarfında tüketimin, insan odaklı olarak bağımsız ve çok güçlü bir fenomen haline gelmesi kitlesel bir kimlik olarak sınıfın önüne tüketim alışkanlıkları çerçevesinde şekillenen kimliklerin geçmesine sebep olmuştur. Sınıf kimliğinin çözülmesi, işçi hareketi için gerekli olan sınıf bilinci ve aidiyetlik duygusunu zayıflatmıştır.

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

İşçi hareketi ile ilgili tartışmaların diğer kolunu özellikle 1990'ların sonlarından itibaren işçi hareketinin yükselişte olduğunu savunanlar oluşturmaktadır. Silver (2009:12)'e göre bu grupta yer alanlar, 1995'de Fransa'da devletin kemer sıkma politikaları karşısında başlayan genel grevi, Seattle eylemleri gibi eylemleri referans alırlar. Öyle ki bu eylemler emek çalışmalarına yönelik ilgiyi bile tekrar arttırmıştır. Bu durumun en anlamlı örneklerinden biri 2000 yılında ABD Sosyoloji Birliğinde işçi hareketleri üzerine çalışan bir birim kurulmasıdır.

21.yüzyıl işçi hareketleri ağırlıklı olarak sermayenin yeni yatırım alanlarında gerçekleşmektedir. 1970 ve 1980'lerdeki gelişmelerin Güney Afrika, Güney Amerika, Güney Kore, Brezilya, İspanya'da kendine özgü yeni bir işçi sınıfı ve mücadelesi yarattığı iddia edilmektedir. Birçok teorisyen için toplumsal hareket sendikacılığı, işçi hareketinin günümüzdeki yeni biçimlerinin, önemli bir boyutunu oluşturmaktadır ve ümit vericidir.

1980'lerle beraber giderek yaygınlaşan işçi hareketinin bu yeni biçimi, farklı ekonomik ve politik talepleri tek potada birleştiren, işyeri dışındaki problemlere de odaklanan, üyelerinin aktif katılımını hedefleyen, başka toplumsal hareketlerle birleşmeyi hedefleyen partiler üstü bir sendikacılık anlayışıdır (Scioces, 1990:7). Günümüz işçi hareketinin içine düştüğü çıkmazlara çözüm aramaktadır. İşçi hareketinin, toplumsal destek bulmasını ve katılımı artırması için kadın hareketi, insan hakları gibi toplumsal hareketlerle bir arada çalışmasını öngörür. Ancak işçi sınıfı hareketi açısından hem avantajlara hem de dezavantajlara sahiptir. İşçi sınıfına yatay ve dikey olarak yayılma sağlayacak etkin alanlarda hem hiyerarşi hem de otorite yapılarına meydan okuyacak sadece makro değil hane ve cemiyet bazında mikro düzeyde yapısal değişimlere öncülük edecektir. Günümüzde farklı toplumsal sorunların iç içe geçişi bu modeli bir noktada gerekli kılar. Ancak hareket klasik anlamda işçi sınıfı sendikacılığından önemli farklara sahiptir. Öncelikli olarak tek bir ortak dava bulunmamaktadır, birçok çıkarı temsil edebilecek bir sistem örgütlenme problemi yaşayacaktır. Toplumsal hareket sendikacılığı bu açıdan teorik olarak küreselleşme ve yeni uluslar arası işbölümünün getirdiği değişimlerle başa çıkabilme imkânına sahip gibi görünse de pratikte işçi örgütlenmesinin yerini alması zordur (Aykaç, 2005: 305).

Son dönem işçi mücadelesine dair yaşanan tüm bu hareketler, dağınık, parçalı ve zayıf olması bakımından kitlesel bir işçi mücadelesi olarak görülemeyeceği gibi kitlesel bir harekete dönme potansiyelini içinde barındırması açısından önemlidir. Özellikle üretimin yeni odaklarında 1970'lerin sonu ile birlikte neo liberal döneme geçiş sonrasında parçalı da olsa işçi hareketine dair farklı örneklerle rastlamak mümkündür.

Örneğin Brezilya'da 1978 yılında bir otomotiv fabrikasında 100 işçinin işi bırakmasıyla başlayan oturma eylemi, 800 işçinin katılımıyla büyümüş, çoğunluğu otomotiv sektöründe çalışan 78 bin işçinin dâhil olmasıyla sonlanmıştır. Bu eylem, tekstil işçileri, öğretmenler gibi birçok kesimden kişi bir araya getiren bir eylem olması, işyerini aşan bir örgütlenmeye dayanması bakımından yeni bir anlayışın temellerini atmıştır (Mires, 1985: 297). Brezilya'da 1979 yılında metal işçilerinin çalışma süresi ve iş güvenliği ile ilgili yapılan grev 80 bin işçinin katılımı ve Brezilya İşçi Partisi'nin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Kore'de benzer şekilde otomotiv sektöründe kitlesel bir hareket yaşanmış, eylemler,

kadın bir işçinin “biz makine değiliz” diyerek kendini yakmasıyla kıvılcım almıştır. Kore’deki işçi mücadelelerinin arka planını, neo liberal politikalar karşısında artan işsizlik ve düşen ücretler oluşturmaktadır. 1990’lar sonunda 1 Mayıs gösteri ile başlayan hareket Hyundai ve Mando makine fabrikalarında başlayıp, ağır sanayi işçilerinin de dâhil olduğu bir eyleme dönüşmüştür. 2001 yılında Kore’de düzensiz çalışma ve haksız işten çıkarmalara ve özelleştirmeye yönelik Kore Sendikalar Konfederasyonu çatısında eylemler gerçekleşmiştir (Çakır, 2006: 15).

2008 yılında tüm dünyada yaşanan ekonomik kriz sonrasında devletlerin bütçelerindeki açıkları kapatmak için kamu harcamalarında kesintiye gitmeleri özellikle Avrupa’daki işçilerin tepkilerine yol açmıştır. İngiltere, Fransa, İspanya, Yunanistan başta olmak üzere pek çok Avrupa ülkesinde gösteriler yapılmıştır.

Fransa’da emeklilik yaşının 62’den 67’e yükseltilmesi ve 1993, 2003 ve 2007 yıllarındaki girişimlerin son ayağını oluşturan emekli maaşlarının kesintiye uğratılması, genel grev ve ülkenin farklı bölgelerindeki gösterilerle protesto edilmiştir. Özellikle petrol sektöründe, hava ve demir yolunda çalışan işçilerin grevleri oldukça ses getirmiştir. Eylemler sürecinde Fransa’daki sendikaların bazıları CGT (Genel İşçi Konfederasyonu) CFDT (Fransa Demokratik İşçi Sendikaları Konfederasyonu), FO (İşçi Gücü) ve SUD (Demokratik Dayanışma Birliği), UNL (Ulusal Liseliler Birliği), UNEF (Fransa Ulusal Öğrenci Birliği) gibi sivil toplum kuruluşları ortak hareket etmişlerdir. Buna karşın bazı işçi sendikaları hükümet karşıtı bu eylemlerin çok ileri gittiği konusunda beyanatlarda bulunmuşlardır. İngiltere de benzer bir süreci yaşamıştır. Eylemlerin kıvılcımını, krizle mücadele edebilmek adına kamu sektöründe 2015 yılına kadar 500 bine yakın kişinin işten çıkarılma planı ve emeklilik yaşının 66’ya yükseltmek istenmesi çakmıştır. Londra’da Mart ayında 1000 kişi ile başlayan eylem, 2011 yılı ekim ayında memur, işçi ve öğrencilerin içinde bulunduğu 3 bin kişilik bir yürüyüşe dönüşmüştür. Bu eylemlerin bir kolunu, 800 metro işçisinin işten çıkarılma isteği karşısında yapılan 1 günlük iş bırakma eylemleri de oluşturmaktadır. Tüm bu eylemlere TUC (İngiltere Sendikalar Konfederasyonu), TSSA (Maaşlı Ulaşım Çalışanları Derneği) destek vermiştir (İşçi Birliği, 2014).

İspanya’da eylemlerini maaş kesintileri ve emeklilik yaşının yükseltme isteği harekete geçirmiştir. Maaşları yüzde beş oranında kesilen kamu emekçileri ve mazot fiyatları yüzünden mağdur olan kamyon şoförleri birlikte eylem gerçekleştirmiştir. CCOO (İşçi Komisyonları), UGT (İşçilerin Genel Sendikası) Avrupa İşçi Sendikalarının ortak eylem çağrısı kapsamında maden, metal, elektronik, otomotiv gibi birçok sektörün katılımıyla 29 Eylül 2011 yılında genel bir grev gerçekleştirmiştir. Üniversiteler ve liselerde de greve destek vermiştir. Yunanistan’da Atina başta olmak üzere 20 bin kişinin katılımıyla kamu harcamalarındaki kesintiler, işten çıkarmalar ve biriken maaşlarının ödenmesi için eylemler yapılmıştır (İşçi Birliği, 2014).

Fransa, İspanya, Brezilya ve Kore’deki yaşanan bu eylemler, işçi sınıfı hareketindeki içinde bir önceki dönemki hareketlerden belli noktalarda farklılıklar gösterir. Aynı dönem içinde konumlandırabileceğimiz bu hareketler, gerçekleştiği zaman dilimi olarak birbirilerine yakın görünseler de eşgüdünden yoksundurlar. Her biri kendi ülkesinin özgül ve o dönem hakim olan sosyo ekonomik problemlerine bir yanıt niteliğindedir. Pür bir işçi sınıfı hareketinden farklı olarak toplumun farklı kesimlerinden destek alabilmektedir. Uluslar arası örgütler ve bu örgütlere ait yasal düzenlemelere rağmen, ortak eylem kararı alabilecekleri Enternasyonaller gibi platformlardan yoksun

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

bir şekilde gerçekleşmişlerdir. Örneğin Arjantin’de işten çıkarmalar sonucunda 1993-94 yıllarında başlayan İşsizler hareketi de bu çerçevede ele alınabilir.

Harekete İşsizler hareketi denilmesinin temel nedeni, işgücü piyasalarında çalışma imkânına sahip olmayan işsizler, işten çıkarılmış kişilerin eşleri ve bu işten çıkarmalardan etkilenebilecek küçük esnafın, kadın ve gençlerin de içinde bulunduğu bir hareket olmasıdır. Hareket içinde yer alanlar ulusal ve uluslararası yolları keserek üretimi sekteye uğratmışlardır (Tanıttıran, 2005: 259).

Günümüz işçi hareketleri içinde son olarak değinilmek istenilen bir nokta, günümüz post fordist çalışma koşulları içinde eve iş verme, taşeronlaşma gibi uygulamalar karşısında işçileri örgütlemeye çalışan sendikaların var olduğudur. Örneğin Hindistan’daki taşeron çalışan kol işçilerinin merkezi sendikalara başkaldırısı sonucunda kurulan Chattisguh Mine Workes Union (CMSS) verdiği mücadelelerle çalışma saatleri ücretlerle ilgili kazanımlar elde etmiştir (Selçuk 2002: 90). Bu tür örgütlenmelere Kore’de rastlanılmaktadır. 1987 yılında Hyundai taşeron firmalarında çalışan işçiler Ulsan and Ulju, 1989 yılında Daewo’nun taşeron firmalarında çalışan işçiler Tikkul’u kurmuşlardır (Selçuk, 2006:13).

Kanada, Almanya, Portekiz, Güney Afrika, Şili, Brezilya, Gana, Senegal, Kolombiya, Avusturya gibi ülkelerde ev eksenli çalışan işçileri örgütlemeyi amaçlayan sendikalar da bulunmaktadır. Portekiz’de 1970’li yıllarda ev eksenli işçileri örgütleyen Nakış İşçileri Sendikası (SIBITA), Almanya’daki IG Metal Sendikası, Avustralya’da Tekstil Giyim ve Ayakkabı İşçileri Sendikası (TCFUA) ve Moda Sanayi İşverenleri Sendikası, Güney Afrika’da Serbest Çalışan Kadınlar Sendikası (SEWA), Uluslar arası Ev Eksenli Çalışan İşçiler Ağı (HomeNet) bu örgütlerin bazılarıdır . Temel amaçları evde çalışanlara sosyal güvenlik, emeklilik, daha iyi ücretler gibi haklar sağlamaktır. Bu örgütler bazı başarılar elde etmiştir. Örneğin 1970’lerde İtalya’da ev eksenli çalışanları koruma altına alan yasa çıkarılmıştır. Almanya’da 1987 yılında çıkarılan iş yasasına ev eksenli işçilerde dahil edilmiştir. Bu kazanımların yanı sıra Güney Afrika’da faaliyetlerini sürdüren SEWU bu alanda ağırlıklı olarak kadınlar çalıştığından bu kadınlara yönelik pazarlık becerileri, liderlik ve mesleki beceri konularında eğitim vermektedir (Türkün, 2005: 252). Ancak yerel olarak kazanımlar elde edebilmiş, olan bu örgütler arasında eşgüdümlü hareket sağlayabilecek derin bağlar bulunmamaktadır. Bu durum elde edilen kazanımların yerel düzeyde kalmasına neden olmaktadır.

Son olarak Türkiye’de dünyada işçi hareketinin yaşadığı çözümlenin bir paraleli yaşanmıştır. Çalışmanın sınırlılığı, Türkiye işçi sınıfına dair derin bir analiz imkânı vermemektedir. Bu sınırlılık içinde Türkiye’deki işçi hareketini süreçten nasıl etkilendiğinin genel bir çerçevesi çizilecektir. 1980 sonrası neo liberalleşme süreci ve yapısal uyum politikalarına bağlı olarak yaşanan gelişmeler işçi hareketinin çözümlenmesinin arka planını oluşturmaktadır. Özelleştirmenin artması, hem kamu hem de özel sektörde taşeronlaşma eğilimi, enformelleşmenin istihdam ve sosyal güvence üzerindeki negatif etkisi, işçilerin kolektif hareket edebilmelerini zorlaştırmıştır. Bu süreçte sınıf bilinci ve kültürünü olumsuz etkileyen gelişmeler de yaşanmıştır. Örneğin popüler kültür baskın hale gelirken bir taraftan tüketim kültürünün etkinliğini arttırmıştır. Benzer şekilde etnik ve daha yerel hareketler, işçi hareketini baskılamıştır. Bu durum işçi hareketine dair somut rakamlarla da ifade edilebilir. Öyle ki 1987,1988 ve 1989 yıllarında greve katılan işçi sayısı ortalama 30 bin iken, 2001 yılına geldiğinde bu rakam 10 bin işçiye 2010 yılında ise bin işçinin altına düşmüştür (Çelik, 2012: 113). 1980’li ve 1990’lı

yıllarda Türkiye’de Bahar eylemleri gibi 26 sendikanın beraber yürüttüğü kolektif işçi hareketleri rastlanılmaktadır. İşi durdurma, işi yavaşlatma, toplu yürüyüşler, işe gitmeme, fazla mesaiye kalmama, açlık grevi, vizite eylemleri, toplu boşanma dilekçesi vermek, reel ücret kayıpları ve yoksullaşma karşısında Bahar Eylemleri sürecinde işçilerin beraber yürüttüğü eylem türleri olmuştur. 1991 yılında 50 bin maden işçisinin Ankara’ya yürüyüş yapması, 1994 yılında Türk-İş, Hak-İş, DİSK’in ülke çapında genel iş bırakma eylemi 1990’lı yıllarda Türkiye’de gerçekleşen önemli eylemler olmuştur. Çelik (2012: 116-17)’a göre Seka, Paşabahçe, Yatağan, Tekel eylemleri ise 1990’ların eylem kültürünün devamı niteliğinde olan nadir eylemler arasında sayılabilir. Bu noktada eylem kültürünün devamlılığından kastedilen, tamamen işçi sınıfı odaklı eylemler olmaları, sendikal örgütlenme etrafında şekillenmeleridir. Özellikle Tekel Eylemlerinde olduğu üzere toplumsal destek görmelerine karşın Gezi parkı direnişinde olduğu gibi toplumun diğer kesimlerini içine alan eylemler değildir. Sınıf odaklıdır.

2000’li yıllar Türkiye’de hem nitelik hem de nicelik açısından grev dışı işçi eylemlerinin azaldığı yıllardır. Sendikal hareket grev dışı eylemleri ve kendi iradesi dışında gerçekleşen eylemleri örgütlemekte ve tüm eylemler arasında eşgüdüm sağlamakta büyük ölçüde başarısız olmuştur.

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

SONUÇ

İşçi sınıfı hareketinin tarihsel bir sorgulamasını yapmayı amaçlayan çalışma, tarihi belli dönemlere ayırarak, her dönem sınıf hareketini şekillendirecek ekonomik, politik ve kültürel yapısalıkları sorgulamıştır. Bu sorgulama sürecinde özellikle göze çarpan bir nokta, makro bir işçi hareketinden mikroya doğru tüm dünyada bir çözülme yaşanmış olduğudur. Bu durumun birçok farklı nedeni bulunmaktadır. Ancak en önemli nedeni kuşkusuz işçi hareketine yön veren üretim ilişkileri ve kapitalist sistemin kendi içinde geçirdiği dönüşümdür. Özellikle 1970'lerde yaşanan kriz sonrasında sistemin kendini revize etme süreci, işçi hareketini doğrudan etkilemiştir. Kâr ve sermaye için tehdit oluşturabilecek her tür hareket farklı yöntemler aracılığıyla ehlileştirilmek istenmiştir. Bu yöntemler arasında özelleştirme, enformelleşme, istihdamın daraltılması, sosyal devlet uygulamalarında sınırlama, hukuki düzenlemelerle sendikal ve her türlü işçi hareketini düzenlemeler getirilmesi gibi doğrudan yöntemler olduğu gibi daha dolaylı etki de bulunan gelişmeler de yaşanmıştır. Bu gelişmelerin başında işçi hareketi ve kültürünü zayıflatmaya yönelik politikalar sayılabilir. Popüler kültür aracılığıyla tüketim kültürünün tüm dünyada baskın hale getirilmesi, sınıf kültürünü ve bilincini doğrudan etkilemektedir. İşçi hareketini bu anlamda negatif etkileyen bir diğer önemli gelişme ise daha makro ve kolektif hareketlerin yerini giderek etnik, cinsiyet, kültür temelli daha yerel ve dağınık hareketlerin almasıdır. Bu hareketlerin en büyük handikabı kişilerin toplumsal bir hareket içinde yer alma arzularını tatmin etme yoluyla bazen temel problemlerden uzaklaşmalarına sebep olabilmeleridir. Buna karşın Seattle eylemleri veya Türkiye Gezi Parkı eylemleri gibi hareketlerin önemli yaraları da bulunmaktadır. Parçalı da olsalar her an kolektif bir harekete dönme potansiyeline sahiptirler ve sisteme dair genel memnuniyetsizliğin bir nevi dile gelme biçimleridir. Ancak bu hareketlerin kolektif bir sınıf mücadelesi olmadığına önemle vurgulanması gerekmektedir. Daha önce tartışılan nedenlerinin yanı sıra günümüzde tek tip bir işçi sınıfından bahsetmek mümkün değildir. Bu parçalı yapı içinde birbirinden farklı çıkarları olan bu sınıfı sendikal bir örgütlenme içinde bir ara tutmak, kolektif hareketlerin ortaya çıkması ise giderek zorlaşmaktadır. İşçi sınıfı giderek hem mekânsal hem de ideolojik olarak birbirinden uzaklaşmak, daha yerel dinamiklerin doğrudan etkisi altına girmektedir.

KAYNAKLAR

AKKAYA,Yüksel, (2011) “18. ve 19.Yüzyıllar, Yıkımın, Direnişin, Uzlaşmanın Yüzyılları”, Bürkev, Y. Ve Özüğurlu, M. Özdek, Y., Elgür, V. (der.), Kuramsal ve Tarihsel Boyutlarıyla Hak Mücadeleleri II içinde, Ankara: Nota Bene Yayınları.

AYDOĞANOĞLU, Erkan, (2007) Sınıf Mücadelesinde Sendikalar, İstanbul: Evrensel Yayıncılık

AYKAÇ, Aslıhan, (2005) “İşçi Sınıfı Örgütlenmesinde Alternatif Açılımlar”, İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

BAKAMUT, Mehmet, Yüksel, (1992) “Sendikaların Dünyada ve Türkiye’de Dünyü, Bugünü ve Geleceği”, Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, 92, 16-19.

CASTELLS, Manuel, (1997) The Information Age,2. Cilt: ThePower of Identity, Oxford: Blackwell.

CRONIN, James, (1983) “Labor Insurgency and Class Formation: Comparative Perspectives on Crisis of 1917-1920”, Work, Community and Power içinde, Philadelphia: Temple University Press.

ÇAKIR, Buket, (2011) “Diyalektik ve Tarihsel Maddecilik Açısından Bilgi Toplumu Kavramının, Bilginin ve Teknolojinin Anlamı”, Sosyal Bilimler Dergisi,1,127-142.

ÇAKIR, Murat, (2006) ‘Toplumsal Hareket Sendikacılığı’, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi S.B.E.), İstanbul.

ÇELİK, Aziz, (2012) “Türkiye’de 2000’li yıllarda Grevler ve Grev Dışı Eylemler: Çalışma Hayatında “PaxRomana” mı?” Sosyal Haklar Sempozyumu IV Bildiriler Kitabı içinde, Petrol-İş Yayınları,117,107-120.

DOĞRUEER, A. Can, (2005) “Toplumsal Hareket Sendikacılığı Tartışmaları Üzerine Birkaç Hatırlatma ve Bir Örnek”.http://sendika.org/yaziphp?yazi_no=130 tabb.htm (10 Ekim 2005)

ENGELS, Friedrich, (1997) The Condition of the Working Class in England, New York: Penguin Publications.

ERDEM, Ziya, ŞAHİN, Levent, (2008) “Ev Hizmetlerinde Yabancı İşgücü İstihdamı”, Kamu-İş Dergisi, 10, 43-76.

GORZ, Andre, (1967) Strategy for Labour: A Radical Proposal, Boston: Beacon Publications.

GRAMSCI, Antonio (2010) Gramsci Kitabı, Seçme Yazılar 1916-1935 (Çev. İ. Yıldız), Ankara: Dipnot Yayınları.

İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ HANDE ŞAHİN

GÜLER, Berna, AKDEMİR, Nevra, (2005) Üretimde Tutunma ve Çözülme Halleri, İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

HARVEY, David, (1993) “Esneklik: Tehdit mi Yoksa Fırsat mı?” (Çev. A. Kurdoğlu), Toplum ve Bilim, 56-61, 82-93.

HOBSBAWM, Eric, (1987) The Age of Empire, 1875-1914. NewYork: Pantheon Books.

HOBSBAWM, Eric, (2010) “Önsöz”, Gramsci Kitabı Seçme Yazılar 1916-193 (Çev.İ.Yıldız) İçinde, İstanbul: Dipnot Yayınları

İşçi Birliği Kitle Gazetesi 2014 Avrupa Grev Dalgasıyla Sarsıldı, http://www.iscibirliigi.info./T/222/avrupa%80%90da_grev_dalsasiyla_sarsildi_tabb.htm (18.06.2014)

KORAY, Meryem ve TOPÇUOĞLU, Alper, (1995) Sosyal Politika, Ezgi Kitabevi Yayınları: Bursa.

KÖYMEN, Mustafa, (2012) “Marksizm, Sınıf Mücadelesi ve Ekim Devrimi-3”, Söz ve Eylem,12,15-20.

NEGRİ, Antonio, (2006) Yıkıcı Politika (Çev. A. Sarı), İstanbul: Otonom Yayıncılık.

MAHİROĞULLARI, Adnan 2000 Dünyada ve Türkiye’de Sendikacılık, Bursa: Ekin Kitapevi.

MANN, Michael, (1993) The Rise of ClassesandNationStates 1760-1914, The Sources of Social Power: Volume 2, Cambridge: Cambridge UniversityPress.

MARX, Karl ve ENGELS, Frederick, (1958) Manifesto of theCommunistParty, Moskova: Progress Publisher.

MARX, Karl , (1986) Kapital I.Cilt, Ankara: Sol Yayınları.

MARX, Karl ve ENGELS, Frederick, (1994) Komünist Partisi Manifestosu, İstanbul: Dönüşüm Yayınları.

MAZUR, Jay, (2000) “Labor’s New Internationalism“, Foreign Affairs, Ocak/ Şubat, 79-93.

MELUCCI, Alberto, (2007) “Yeni Toplumsal Hareketler: Sosyolojik Bir Yanılgı Üzerine Düşünceler”, Erbaş, H. (Der.) Fark/Kimlik, Sınıf, içinde, Ankara: EOS Yayınları, 87-104.

MIRES, Fernando, (1985) Latin Amerika’da Militarizm Devlet ve Demokrasi (Çev. R. Zarakolu), İstanbul: Alan Yayıncılık.

ÖNGEN, Tülin, (2003) Küresel Kapitalizm ve Sermayenin Yeni Hegomonya Stratejileri, İstanbul: Petrol-İş Yıllığı 2000-2003.

PAKULSKI, Jan, (2007) “Toplumsal Hareketler ve Sınıf: Marksist Paradigmanın Çöküşü”, Erbaş, H. (der.) Fark/Kimlik, Sınıf, içinde, Ankara: EOS Yayınları,31-71.

SCOTT, C.James, (1990) *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*, Londra: Yale University Press.

SELÇUK, Fatma, Ülkü, (2002) *Örgütsüzlerin Örgütlenmesi, Enformel Sektörde İşçi Örgütleri*, Ankara: Atölye Yayınları

SELÇUK, Fatma, Ülkü, (2006) *Enformel Sektörde Örgütlenme Deneyimleri*, Tes-İş Dergisi, Mayıs Sayısı

SERTLEK, Tufan, (2005) *Yeni Bir Sendika Hareketin Dinamikleri, İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

SHEFTER, Martin, (1986) "Trade Unions and Political Machines: The Organization and Disorganization of the American Working Class in the Late Nineteenth Century." Katznelson, I. ve Zolberg, A.I (Der.) *Working-Class Formation içinde*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 197-276.

ŞENGÜL, Tarık, (2001) "İşçi hareketi ve Kent Mekânı, *Praksis*, 2, 9-31.

ŞENKAL, Abdülkadir, (2007) *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*, İstanbul: Alfa Yayınları.

SELAMOĞLU, Ahmet, (2004) "Örgütlenme Sorunu ve Sendikal Yapıda Değişim Arayışı", *Çalışma ve Toplum*, 2, 39-54.

SEWELL William, (1986) "Artisans, Factory Workers, and the Formation of the French Working Class, 1789-1848." Katznelson, I. ve Zolberg, A.I (Der.) *Working-Class Formation içinde*, Princeton, NJ: Princeton University Press, 45-70.

SILVER, Beverly, (2009) *Emeğin Gücü 1870'ten Günümüze İşçi Hareketleri ve Küreselleşme*, Yordam Kitap: İstanbul.

TANITTIRAN, Hakan, (2005) "Arjantin'de İşsizler Hareketi Deneyimi", *İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

THOMPSON, Edward, Palmer, (1966) "The Peculiarities of the English", Miliband, R. Ve Saville, J. (Der) *Socialist Register İçinde*, London: Merlin Press.

TILLY, Charles, (2008) *Toplumsal Hareketler 1768-2004* (Çev. Orhan Töz), İstanbul: Babil Yayınları.

TOKOL, Aysen, (2000) *Sosyal Politika*, Bursa, Vipaş A.Ş Yayınları.

TÜRKÜN, Asuman, (2005) "Ev Eksenli Kadın Emeği ve İşçileşme Bilinci" *İşçi Sınıfının Değişen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı*, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

**İŞÇİ HAREKETİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ: DÜNDEN BUGÜNE YAŞANAN
DÖNÜŞÜMLERİN YAPISAL BİR ANALİZİ
HANDE ŞAHİN**

YILDIRIM, Engin, (1997) Endüstri İlişkileri Teorileri, Sosyolojik Bir Değerlendirme, Sakarya: Deđerim Yayınları.

YILDIRIM, Engin, (2005) “Sendikaların Kimlik Krizi ve Emeğin Mehteran YürüyüŐü”, İŞçi Sınıfının Deđerlen Yapısı ve Sınıf Hareketinde Arayışlar, Deneyimler Sempozyumu Bildiri Kitabı, İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı

ZOLBERG, Aristide, (1995) “Response:Working-Class Dissolution.” International Labor and Working Class History, 47, 28-38.

WORSLEY, Peter, (2007) Marx and Marxism, Avusturya: Routledge Press.